

IN MEMORIAM

„O VIAȚĂ DE CĂRTURAR”: ION IANOȘI

Filosof, estetician și om de cultură, născut la 1 mai 1928 în orașul Brașov, unde și-a făcut studiile primare și medii, a urmat cursurile facultății de litere (secția maghiară) a Universității „Bolyai” din Cluj (1947–49), continuând apoi (1949–55) în Uniunea Sovietică. Cu un „doctorat în filosofie” își începe activitatea la București, mai întâi în presă, după aceea (1957) la I.A.T.C., iar din 1958, la Facultatea de Filosofie a Universității București.

Prezență activă în învățământ și în cultură până la pensionare (1999), I. Ianoși s-a remarcat prin cursurile sale de estetică și literatură comparată, precum și printr-o prodigioasă activitate de cercetare, realizând lucrări de referință în literatura domeniului. În perioada profesoratului a participat la manifestări științifice (naționale și internaționale), la viața culturală a țării (este membru al Uniunii Scriitorilor), precum și la munca de traducere și prefațare (comentare—valorizare) a numeroase scrieri din literatura filosofică.

Fără a intenționa *prezentarea unei liste complete*, menționăm aici *titlurile* cele mai semnificative:

1. Volume – *Romanul monumental al secolului XX* (1963); *Thomas Mann* (1965); *Dostoievski – „Tragedia Subteranei”* (1968); *Dialectică și estetică* (1971); *Romanul unui oraș. Petersburg-Petrograd-Leningrad* (1972); *Alegerea lui Iona* (1974); *Schiță pentru o estetică posibilă* (1975); *Poveste cu doi necunoscuți: Dostoievski și Tolstoi* (1978); *Umanism: Viziune și întruchipare* (1978); *Secolul nostru cel de toate zilele* (1980); *Hegel și arta* (1980); *Nearță-Artă*, vol. I (1982); *Sublimul în estetică* (1983); *Sublimul în artă* (1984); *Nearță-Artă*, vol. II (1985); *Literatură și filosofie. Interacțiuni în cultura română* (1986); *Sublimul în spiritualitatea românească* (1987); *Opțiuni* (1989); *Romanul unei drame* (1991); *Izvoare biblice. Alegerea lui Iona. Moralități* (1994); *Idei inoportune. Moralități* (1995); *O istorie a filosofiei românești în relația ei cu literatura* (1996); *Constantin Noica între construcție și expresie* (1998) (ed. 2, 2006); *Vârstele omului* (1998); *Tolstoi* (1998); *Dostoievski* (2000); *Thomas Mann, Temă cu variațiuni* (2002); *Prejudecăți și judecăți* (2002); *Sankt-Petersburg. Romanul și romanele unui oraș* (2004); *Studii de filosofia artei* (2005); *Autori și opere: vol. I, Culturi occidentale* (2007); vol. II, *Cultura rusă* (2008); *Internaționala mea. Cronica unei vieți* (2012).

2. Manuale, Dicționare (personale sau colective) – *Dicționar de estetică generală* (1972); *Lecții de estetică* (1974); *Manual de estetică* (1976); *Estetica*

(1978); *Cariatide ale esteticii românești* (1982); *Estetica* (1983); *Esteticul – Interferențe valorice* (1985); *Dicționarul operelor filosofice românești* (1997)*.

Exigența față de propriile realizări s-a manifestat continuu, dar mai ales cu prilejul volumului omagial menționat (în notă) sub titlul „Câteva precizări”, precum și cel de „exercițiu bibliografic” (în vol.: *Ion Ianoși, O viață de cărturar* (Editura ALL, București, 1998).

Așa cum o mărturisește sub genericul „Câteva precizări”, o „simplă enumerare de titluri, chiar împărțită pe capitole și nuanțată prin prezența sau absența detaliilor, nu dă seamă de atitudinea autorului față de faptele sale. Or, până la eventuale aprecieri și critici din partea altora, propria-i raportare la publicațiile lui s-ar putea constitui într-un ghid minimal” (*Op. cit.*, p. 587).

Principalul îl constituie astfel conștiința valorii și a limitelor unora dintre realizările autorului, afirmată aici și ca deschidere la viitorul activității sale. „Cât am reușit și cât nu, știu eu mai exact, cred, decât altcineva; și voi mai avea, sper, prilejul s-o detaliez. Condiția rămâne luciditatea față de sine. Ispita cedărilor și efortul spre verticalitate se amestecă și se înfruntă în orice viață. Cu ce efect cărturăresc spre veracitate – finalmente cititorul e drept să-l cumpănească” (p. 589).

Impresionantă mărturisire! Și care-l arată pe Ion Ianoși așa cum a fost: exigent față de tot ce întreprinde, având mereu conștiința critică a dimensiunilor creativității umane prezentă într-o personalitate creatoare. „Recidivez, ca memorialist pentru ultima oară... Mă străduiesc să acord prioritate adecvării la *ce și cum* s-a întâmplat în raza mea limitată la receptare” (*Cuvânt înainte la: Internaționala mea. Cronica unei vieți*, București, 2012, p. 5).

Mă îndeamnă la această apreciere nu numai mărturiile sale în scris, ci cunoașterea (cred, în bună măsură!) operei sale și a activității de dascăl, pe care am desfășurat-o împreună (în Universitatea București și în viața publică) vreme de peste o jumătate de veac. I-am fost coleg și, cred (într-o bună măsură), prieten, legându-ne preocuparea pentru marea creație din cultura universală și românească, locul de întâlnire constituindu-l valorile estetice, ceea ce s-au realizat (între altele) și prin promovarea unor mari estetici contemporane (îndeosebi din spațiul de limbă germană).

Totul se asociază cu o idee de bază (mărturisită expres în *Cronica unei vieți*, p. 5): „Cultura română umanistă, în care destinul m-a înscris, a fost centrată pe *estetic*, și, întrucâtva, am lăsat în umbră *eticul*. La facultăți am predat estetica. M-a atras totuși, întotdeauna literatura și filosofia saturate de căutări morale”.

* Lista lucrărilor (în volumul: *Estetică și moralitate. Omagiu Profesorului Ion Ianoși*, ed. Crater, 1998) continuă cu: prezentarea antologiilor de texte din mari gânditori moderni; prefețe, postfețe și introduceri la ediții ale unor scrieri de referință în istoria gândirii; articole și studii; interviuri, scrisori. „Lista” atrage atenția nu numai prin pozițiile ei, ci, mai ales, prin diversitate tematică, ceea ce ne pune în față o personalitate de profil enciclopedic, realizările în specialitate purtând astfel marca integrării cu nuanță și spirit de discernământ în cultura universală.

Ar fi greu, desigur, să ofer aici o prezentare amplă a operei ilustrului meu coleg. De aceea, voi încerca să desprind unele direcții ale înscrierii sale într-un model interpretativ, hermeneutic, pe de o parte, și într-o formă a creativității efective, pe de altă parte. Am în vedere astfel dublul portativ al operei, anume *valorificarea și reconstrucția* teoretico-metodologică. Căci așa cum spune autorul: (*Opțiuni*, p. 37), în cele din urmă – primează opera. Asta mi se pare indiscutabil. „Dar opera e «plină», nu e «goală», inclusiv plină de toate avatarurile care au născut-o. Analiza și explică deci geneza și structura. Golită de pre-judecăți, saturată de post-judecăți. Cât mai plină, cât mai deplină”.

Privită în ansamblu, opera lui Ion Ianoși cuprinde, într-o tratare sistematică, domeniile-cheie ale creației literar-artistice și ale interacțiunii dintre artă și celelalte forme ale culturii (știință, filosofie, religie, tehnică, mit ș.a.), vizând o modelare interpretativă înscrisă în mod preponderent sub semnul esteticului. O spune autorul însuși: „tema vieții mele... s-a dovedit a fi anume «impunitatea» artei, joncțiunea ei cu morala și cu filosofia” (*Opțiuni*, p. 126).

De fapt, în elaborările sale în câmpul esteticii (cărți, manuale, articole, interviuri), autorul este preocupat constant de elaborarea unei *estetici*, numai că nu la nivel pur teoretico-metodologic, ci ca urmare a unei sinteze, a unei „totalizări”, păstrând autonomia esteticului prin unitatea dintre experiența estetică și conștiința critică a factorului totalizant. Căci, preciza autorul, „trebuie să existe o perspectivă care să cuprindă toate variantele și variațiile frumuseții. Deși diferențele se vor păstra și în cazul acestei perspective” (*Schiță pentru o estetică posibilă*, Editura Eminescu, 1975, p. 25).

Ca urmare, necesitatea preocupării pentru înțelegerea frumosului ca valoare, a raportului „unui unic «sistem solar» al valorilor estetice, pentru care frumosul este „un posibil criteriu de ordonare”, iar esteticul „cea mai generală valoare specială, o particulară prelungire sau o particulară dublură a totalității umanizante” (*Ibidem*, p. 29, 55). „Prin artă – continuă autorul – se obține o stranie cuadratură a cercului: valoarea este epidermică, epiderma este valoroasă... Condiția frumosului și a artei rămâne această specifică și derutantă «fizică metafizică», în care singura posibilă *transcendența* e aceea care îi este proprie *imanenței*” (*Ibidem*, p. 83).

Tocmai de aceea „optica pe care am adoptat-o este filosofică în esența ei și nu presupune decât un unghi psihologic subordonat ontologiei artei” (*Ibidem*, p. 156). În alți termeni, estetica nu poate să nu fie filosofică.

Cunoașterea îndeaproape a fenomenului artistic, precum și a mai noilor scrieri despre artă a încurajat un termen dialectic, de punere laolaltă a contrariilor, ca o condiție pentru studiul comparat autentic în sfera esteticului. Sub genericul „neartă-artă” autorul discută teme de bază ale esteticii (îndeosebi: forma, realul și ideea), argumentând teza interacțiunii formelor artei pe fondul interacțiunii formelor culturii (știință, filosofie, religie).

Ca o continuare a părții de axiologie din *Schiță pentru o estetică posibilă*, volumele *Neartă-Artă* abordează cealaltă „față” a unei „estetici posibile”, anume, dincolo de *disocierea* frumosului de alte valori și a artei de alte instituiri valorice, ceea ce se poate numi „complementara lor *asociere*” (*Artă-Neartă*, vol. I, 1982, p. 7).

Cu acest prilej și o situație mai puțin așteptată a filosofiei: „Neîncetatele geneze ale filosofiei se vor converti în structuri «estetice» adesea mai revelatoare decât cele luate până acum în discuție. Ne așteaptă «arta filosofiei»” (*Ibidem*, p. 285).

Mai exact, „realitatea este pentru noi suprasaturată cu bunuri și valori. Ontologia a ajuns și axiologie. Trăim printre valori, îndelung ordonate, mereu reordonate... Să nu uităm însă osmozele. Dincolo de părți, în teorie demne de a fi relevate, ființează întregul”, iar filosofia, „pe lângă faptul că oferă cheia lor”, mai demonstrează și o variantă a lor” (*Arta-Nearța*, vol. II, 1985, p. 84). Revenim astfel, consideră autorul, „la capacitatea filosofică de a media între știință și artă, implicit în raport cu afinitățile lor efective mai univoc marcate” (*Ibidem*). Căci mijlocind între ele, filosofia le probează și compatibilitatea.

Evident, redarea (în rezumat) a ideilor estetice majore ale autorului pledează o dată în plus pentru conceperea unitară a formelor culturii ca temei teoretico-metodologic (filosofic) al înțelegerii, interpretării și valorizării creației umane sub semnul frumosului.

Format în spiritul valorilor de tip clasic (e adevărat, mai mult prin eforturi proprii, decât prin formele școlilor noastre de odinioară!), autorul a respectat întru totul ideea ireductibilității și autonomiei esteticului, idee centrală a filosofiei moderne a culturii, pe care Tudor Vianu (pe urmele formației sale kantiere și neokantiene) o sublinia adesea în construcția esteticii și filosofiei culturii. Nu este, cred, întâmplător că între multe scrieri de profil estetic și culturologic (pe care le-a propus publicului nostru, însoțite de excelente comentarii și valorizări cu discernământ și ales simț al valorii), autorul situează la loc de cinste *Estetica* lui Vianu și, în genere, concepția acestuia despre cultură și idealul cultural.

În acest sens vine aprecierea (*O ofertă estetică – o estetică a operei*, studiu introductiv de I. Ianoși la: T. Vianu, *Estetica*, Editura pentru Literatură, 1968, p. XXII): „Interacțiunea valorilor, sprijinul reciproc pe care și-l pot acorda, integrarea lor – obiectivă în opere, și subiectivă în receptarea acestora – va constitui o preocupare permanentă a esteticianului, istoricului și criticului literar”. Regăsim la T. Vianu – continuă autorul (p. XXIII) – „atât încercările unui gânditor formal la școala neokantiană de a opune tranșant adevărului și binelui frumosul, cât mai ales pledoaria unui moralist convins în sprijinul corelării factorilor estetic și etic”.

Pe acest fond teoretico-metodologic este desfășurată analiza unor categorii estetice de bază (frumosul, sublimul) sub semnul cărora se situează excelente interpretări ale frumosului literar (îndeosebi romanul) și artistic. Dincolo de orice limite (pe care autorul le subliniază, în „Câteva precizări” la volumul omagial *Estetică și moralitate*), studiile asupra marilor creații românești (Tolstoi, Dostoievski, Thomas Mann ș.a.) rămân scrieri de referință în bibliografia domeniului. Nu mai puțin semnificative rămân prefetele, postfetele și introducerile la mari creații teoretice (T. Vianu, Mircea Florian, W. Worringer, Nietzsche, V. Soloviov ș.a.) sau literare (Th. Mann, H. Mann, H. Heine, Dostoievski, Tolstoi, Paustovski, Evtușenko, Madách Imre, J. Galsworthy, R. Rolland ș.a.), prin care se manifestă același ales simț al valorii și al nuanței în apreciere și în integrarea în diferite contexte stilistice și spiritual-culturale în genere.

Studiul literaturii și al artei în raport cu filosofia, morala, religia, tehnica și, nu mai puțin, cu istoria încetățenește tot mai mult ceea ce autorul mărturisește că a învățat de la marii înaintași (filosofi, esteticieni, istorici ai literaturii și artei ș.a.) privind valoarea în sine și totodată largă sferă de aplicare a metodei comparate, mai exact comparatist-istorice. De fapt, volumele sub titlul *Autori și opere* reprezintă un veritabil studiu comparat al unor mari culturi ale lumii europene și constituie un îndemn la înțelegerea interacțiunii culturilor într-un nou proces istoric de reasezare, de reconstrucție filosofică.

Sub acest unghi de vedere vin și studiile autorului asupra fenomenului filosofic românesc (în acest sens volumele: *Literatură și filosofie*; *Sublimul în spiritualitatea românească*; *O istorie a filosofiei românești în relație cu literatura*, C. Noica) și universal (aici și asupra poziției istorice a lui K. Marx, despre care spune: „îl consider în continuare un important gânditor și nici nu-l socotesc linear răspunzător pentru toate experimentările, greșelile – ororile acoperite cu numele său” – *Câteva precizări*, în: *Estetică și moralitate*, p. 588).

În sprijinul unei înțelegeri obiective, cu discernământul și precizia caracteristice scrierilor sale (și, sunt convins, pe baza conviețuirii de-a lungul atâtor ani, a atitudinii sale de viață, în societate), autorul pune în lumină (pe linia a ceea ce numește, „volumele mele confesive”) sub expresia folosită cândva de T. Vianu („*Idei trăite*”), coordonatele comportamentului său ca cetățean și autor: „*«Idei trăite»* înseamnă o viață trăită cu idei cu tot, cu idei pe care le păstrezi și idei la care renunți, sub semnul identității în schimbări. A trebuit în zilele secolului nostru să mă confrunt mereu cu opțiuni și cu idei inoportune – ale mele și ale altora. Cât am reușit și cât nu, știu eu mai exact, cred, decât altcineva” (*Op. cit.*, p. 589).

Situându-mă cumva în planul „celuilalt”, care are, cred, o altă perspectivă decât cea cuprinsă într-o autoapreciere, pot spune că Ion Ianoși a reușit, sub numele său să înscrie o operă de referință, cu acțiune de durată în istoria culturii noastre.

Opera și personalitatea sa constituie un veritabil model pentru cei în stare să cultive frumosul, binele și adevărul – paradigmele culturii și ale unei vieți care năzuiește la autenticitate și personalizare. „O viață de cărturar” (cum spun autorii participanți la volumul apărut la Editura ALL, în 1998) vine ca un generic sub care Ion Ianoși își înscrie (în „Post Scriptum”) crezul unei vieți „trăită cu idei cu tot”, propunându-și mai departe (după pensionare) ceea ce a cultivat și până aici: noi creații; consolidarea sub semnul muncii a colectivului de specialiști (în estetică și filosofia culturii, îndeosebi); dialogul ca formă a comunicării și a afirmării disponibilităților creative. Așa cum o spune autorul însuși (idee la care, procedând obiectiv, nu putem să nu aderăm): „Rămân ideile. Cât sau deloc a fost din ele acceptabil, se cade să fie cernut cât vom trăi. Dacă mulți nu vor s-o facă, îi privește. Personal cred în nevoia confruntărilor de sine”. O mărturisire impresionantă, relevantă pentru conștiința istorico-critică a înscrierii unei mari personalități în istoria culturii.

Alexandru Boboc

